

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ РИНКІВ ЕЛЕКТРИЧНОЇ І ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ, ВУГІЛЛЯ ТА ГАЗУ, ПЕРЕХІД НА НОВУ МОДЕЛЬ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

THE LIBERALIZATION OF THE MARKETS OF ELECTRIC AND THERMAL ENERGY, COAL AND GAS, THE TRANSITION TO A NEW MODEL OF OPERATION

У статті проаналізовано погляди вітчизняних науковців на доцільність реформування оптового ринку електроенергетики України. Зокрема, визначено перспективи зміни оптового ринку електроенергетики та виділено недоліки функціонування моделі «єдиного пулу».

Ключові слова: оптовий ринок електроенергії, модель, ринок, електроенергія, лібералізація, нова модель функціонування.

В статье проанализированы взгляды отечественных ученых на целесообразность реформирования оптового рынка электроэнергии Украины. В частности, определены перспективы изменения оптового

рынка электроэнергетики и выделены недостатки функционирования модели «единого пула».

Ключевые слова: оптовый рынок электроэнергии, модель, рынок, электроэнергия, либерализация, новая модель функционирования.

The article analyzes the views of national scientists expediency reform the wholesale electricity market of Ukraine. In particular, the prospects for change in the wholesale electricity market and highlighted weaknesses operation model of «single pool.»

Keywords: wholesale electricity market model, market, electricity liberalization, the new model of operation.

УДК 330.341.1+338.4+332.122

Буй Ю.В.

асистент кафедри економіки підприємства, ІНЕУ
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Постановка проблеми. В умовах трансформації енергоринку України дослідження проблем реформування природних монополій виступає одним із пріоритетних напрямів розвитку української економіки. Ключовою тенденцією на даний час є демонополізація енергетики на основі вивчення міжнародного досвіду та перехід вітчизняного енергоринку на нову модель функціонування. При цьому особливої уваги, заслуговують питання, які пов'язані із лібералізацією ринків електричної і теплової енергії, вугілля та газу, оскільки вони сприятимуть якісним перетворенням в енергетичному секторі вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками науковці активно досліджують питання необхідності та доцільності переходу від існуючої системи організації вітчизняного ринку електроенергії до ринку прямої конкурентної взаємодії. Багато наукових праць присвячено проблемам функціонування електроенергетичного ринку та питанням його реформування. Зокрема: науковці Н.Л. Іващук, О.Л. Соловей акцентували свою увагу на способах лібералізації електроенергетичного сектору вітчизняної економіки, О.О. Рябенко досліджував роль директивів на електроенергію в умовах лібералізації електроенергетичного ринку України, Мехович С.А., Колесніченко А.С. вивчали вплив сучасних тенденцій на реформування ринку електроенергії, Гаврикова А.О. розглянула аналітичний аспект розвитку ринків електричної енергії країн світу та провела узагальнення світового досвіду трансформації ринків енергетики, Н.В. Караєва, І.І. Гусєва висвітлили актуальні питання визначення, класифікації та управління сучасними

ризиками суб'єктів електроенергетичного ринку в умовах реформування вітчизняної енергетики. Базовою умовою ефективного функціонування вітчизняного ринку електроенергії є створення умов для надійного забезпечення потреб споживачів в електричній енергії за оптимальною ціною на основі конкуренції між виробниками і між постачальниками з урахуванням економічно обґрунтованих витрат на її виробництво. При цьому, варто зазначити, що недостатньо дослідженими залишаються питання законодавчо регуляторних передумов реструктуризації електроенергетичної галузі, проблематика запровадження нової моделі оптового ринку та її наслідки на лібералізацію ринку електричної енергії.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищенаведеного, метою статті є дослідження організаційно-економічних проблем ефективності функціонування вітчизняного ринку електричної енергії. Відповідно до мети, сформульовано наступні цілі дослідження:

- провести аналіз поглядів науковців на процесі реформування оптового ринку електроенергетики;

- дослідження факторів, які гальмують розвиток конкурентного середовища ринку електроенергії та перехід до нової моделі функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження стану та реальних перспектив енергетичної незалежності тісно пов'язані із функціонуванням електроенергетичного ринку нашої країни. Зважаючи на тривалу полеміку щодо демонополізації та поступової лібералізації вітчизняного ринку електроенергії, упродовж останніх років на законодавчому рівні було запроваджено низку

заходів з метою якісної зміни моделі оптового ринку електроенергетики України.

Зокрема: Український уряд доручив Національній комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ) підготувати проект поступового переходу від існуючої системи організації ринку електроенергії України до ринку прямої конкурентної взаємодії між постачальниками та споживачами. Серед основних цілей проекту необхідно було розробити нову модель організації ринку. Використовуючи дану модель, проаналізувати нові показники ринку та розробити відповідно до здійсненого аналізу політичні рекомендації стосовно впровадження та регулювання нового типу ринкових відносин.

У сучасних умовах господарювання генеруючі компанії виробляють електроенергію і продають її державному підприємству «Енергоринок», яке надалі реалізує її розподільчим компаніям (обленерго і незалежним постачальникам). Далі обленерго та незалежні постачальники розподіляють електроенергію між роздрібними та великими промисловими споживачами.

Особливістю такої моделі постачання є застосування рахунків із спеціальним режимом використання. Усі кошти за спожиту електричну енергію надходять до ДП «Енергоринок». Лише після цього вони спрямовуються до генеруючих компаній та розподіляються за алгоритмом між постачальниками [1].

Основні правові та організаційні засади, які визначають умови функціонування діючої моделі ОРЕ, визначені Конституцією України, Законом України «Про електроенергетику» (зі змінами і доповненнями), нормативними актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Національної комісії регулювання електроенергетики України [2].

Варто зазначити, завдяки функціонуванню ОРЕ (моделі «єдиного пулу» або «єдиного покупця») вдалося забезпечити своєчасність платежів за надані послуги, що позитивно позначилося на фінансовому стані електроенергетичної галузі. Однак, з часом у процесі функціонування ОРЕ виникали труднощі, які гальмували його подальший розвиток (проблеми накопичених за минулі роки боргів та цінових дисбалансів, перехресне субсидювання).

Як зазначає С.Г. Ажнакін, модель оптового ринку електроенергії має суттєві недоліки. Аналіз ситуації у галузі свідчить про необхідність запропонування у перспективі перейти від моделі ринку «Єдиного покупця» до більш ефективної та орієнтованої на споживачів моделі ринку електроенергії – ринку двосторонніх контрактів з балансуєчим ринком. Для цього, доцільно було б здійснити заходи щодо реалізації потенціалу існуючої моделі ринку шляхом вирішення нагальних поточних проблем та поетапний перехід від діючої моделі ринку

електричної енергії «Єдиного покупця» до повномасштабного конкурентного ринку двосторонніх контрактів з балансуєчим ринком, який має забезпечувати балансування попиту та пропозицій у реальному часі [3, с. 17].

С.В. Казанський, Б.М. Сердюк та О.О. Боркунова у своїй науковій праці висвітлили основні проблеми та недоліки існуючої моделі організації ОРЕ України:

- невідповідність існуючої моделі ОРЕ України моделям європейських електроенергетичних ринків, що є перешкодою для інтегрування електроенергетичної системи України (як країни – члена Європейського енергетичного співтовариства) в об'єднану електроенергетичну систему Європи;

- несумісність моделі Пулу із запровадженням активного та прозорого ринку експорту електричної енергії;

- відсутність належної законодавчої бази для впровадження двосторонніх комерційних контрактів;

- відсутність стимулів для атомних та гідроелектростанцій модернізації виробництва та зменшення технологічних витрат на вироблення електроенергії;

- незабезпечення прозорості конкуренції у сфері розподілу електричної енергії та продажу її кінцевим споживачам.

Разом із наведеними вище автори додали проблеми які викликані специфічними для України обставинами, а саме:

- непогашені борги між учасниками ОРЕ;
- дефіцит поточних платежів;
- адміністративне втручання у роботу ОРЕ;
- неефективна конкуренція, яка спричиняє регуляторне втручання;

- відсутність ринку системних допоміжних послуг;

- відсутність механізмів кредитних гарантій та керування ризиками;

- відсутність стимулів для ефективного керування обмеженнями в передавальних мережах [4, с. 91].

Мехович С.А., Колісніченко А.С. також наголошують, на істотних недоліках функціонування моделі «єдиного пулу». Зокрема: науковці зазначають, що проблеми у сфері ефективного ціноутворення та тарифоутворення на ринку, зменшення адміністративного впливу на управління грошовими потоками ОРЕ, створення сприятливого інвестиційного клімату у галузі та ефективною конкуренції у сфері вироблення та постачання електричної енергії можуть бути вирішені лише за допомогою докорінних змін у структурі та принципах функціонування електроенергетичного ринку [5, с. 42].

Як зазначено в концепції функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії

України перехід до нової моделі функціонування гальмують проблеми системного характеру, до яких належать:

- спрацювання потужностей та об'єктів енергетичної інфраструктури, потреба в їхній технічній і технологічній модернізації за сучасними критеріями (виробничої продуктивності, енергозатратності й екологічної безпеки) та відсутність необхідних для цього коштів;
- відсутність конкуренції на ринках первинних енергоносіїв (природного газу та вугілля);
- нереалізованість експортного потенціалу електроенергетики (зумовлена насамперед слабкою інтеграцією з об'єднаною енергосистемою Євросоюзу);
- наявність дебіторсько-кредиторської заборгованості суб'єктів діяльності на енергоринку;
- перехресне субсидування одних категорій споживачів за рахунок інших (відносно субсидування побутових споживачів);
- залежність регулюючого органу (НКРЕ) від впливу політичних чинників (при встановленні тарифів та розподілу коштів).

Варто зазначити, що єдиним покупцем електричної енергії, що реалізується виробниками електричної енергії та імпортерами електричної енергії на Оптовому ринку електричної енергії України, є ДП «Енергоринок». Враховуючи дослідження вітчизняних науковців до найбільш суттєвих змін, які у найближчій перспективі очікують ринок електроенергії, це суттєве реформування галузі з адекватними політичними рекомендаціями стосовно впровадження та регулювання нового типу ринкових відносин зі стабільним та якісним постачанням електроенергії в умовах вільної конкуренції [6].

Позитивним кроком у вирішенні даного питання є прийняття законопроекту, який передбачає організацію ринку електроенергії за яким вводиться система спеціальних обов'язків для забезпечення загальносупільних інтересів у процесі

функціонування ринку електроенергії, до яких відносяться: купівля електроенергії за «зеленим» тарифом; надання універсальних послуг; виконання функцій постачальника «останньої» надії; сплата компенсаційних платежів, а також запровадження економічної конкуренції на ринку електроенергії.

У таблиці 1 представлено динаміку і структуру виробництва електроенергії по Україні за 2015 та 2016 рр. Як бачимо з наведеної таблиці, за січень-грудень 2016 року, обсяг виробництва електричної енергії електростанціями України, які входять до Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України, склав 154817,2 млн кВт год, що на 2848,0 млн кВт год менше ніж за 12 місяців 2015 року.

Незначне збільшення виробництва електроенергії спостерігаємо у роботі теплових електростанцій – 49902,3 млн кВт год, а це на 1,0% більше, ніж за 12 місяців 2015 року. Теплоелектроцентралями вироблено 6709,3 млн кВт год, що на 633,9 млн кВт год більше, ніж за відповідний період 2015 року. Атомними електростанціями вироблено 80950,0 млн кВт год, що у порівнянні з відповідним періодом 2015 р. менше на 7,6%. Гідроелектростанціями та гідроакумулюючими електростанціями за 12 місяців 2016 року вироблено 9118,8 млн кВт год, що на більше, ніж за відповідний період 2015 року.

Виробіток електроенергії потужностями ТЕС та ТЕЦ 2016 року від загального по ОЕС склав 36,6%, виробіток електроенергії АЕС складав 52,3%, а виробіток ГЕС та ГАЕС – 5,9%. За 12 місяців 2015 р. частка виробітку ТЕС та ТЕЦ, АЕС, ГЕС та ГАЕС складала відповідно 35,2%, 55,6% і 4,3% [7].

Як бачимо, з наведених статистичних даних, на вітчизняному енергетичному ринку загалом відбувається спадання обсягів виробництва електроенергії. Експерти зазначають, що таке падіння внутрішнього електроспоживання викликано еко-

Таблиця 1

Динаміка і структура виробництва електроенергії по Україні

Показник	2015 рік		2016 рік		+ / – до 2015 року	
	млн кВт·год	у % до заг. виробн.	млн кВт·год	у % до заг. виробн.	млн кВт·год	%
Виробіток електроенергії – всього	157665,2,4	100,00	154817,2,0	100,0	-2848,0	-1,8
у тому числі:						
ТЕС та ТЕЦ, з них:	55461,7	35,2	56611,6	36,6	1149,9	2,1
ТЕС ГК – всього:	49386,3	31,3	49902,3	32,2	516,0	1,0
ТЕЦ:	6075,4	3,9	6709,3	4,3	633,9	10,4
ГЕС та ГАЕС, з них:	6808,5	4,3	9118,8	5,9	2310,3	33,9
ГЕС	5234,9	3,3	7484,8	4,8	2249,9	43,0
ГАЕС	1573,6	1,0	1634,0	1,1	60,4	3,8
АЕС	87627,5	55,6	80950,0	52,3	-6677,5	-7,6
Альтернативні джерела (ВЕС, СЕС, біомаса)	1591,1	1,0	1560,0	1,0	-31,1	-2,0
Блок-станціями та іншими джерелами	6176,4	3,9	6576,8	4,2	400,4	6,5

номічною та військовою кризою та нарощуванням заборгованості споживачів за електроенергію. Також варто наголосити на високій зношеності основних засобів вітчизняної енергетичної галузі.

За даними Науково-технічної ради енергетиків і електротехніків України, енергоблоки вітчизняних ТЕС відрізняються вкрай низьким показником коефіцієнта використання встановленої потужності (КВВП) — 23%, низьким ККД, а також вкрай високим показником витрати палива — понад 400 грамів на виробництво 1 кіловат-години. У свою чергу, рівень технологічних втрат у розподільних мережах перевищує 11%, при цьому електромережеве господарство працює в умовах хронічного недофінансування. Зокрема: загальний розмір інвестпрограм для всіх обленерго країни становить близько 3 млрд грн на рік [8].

З метою підвищення ефективності функціонування електроенергетичної галузі та регулювання діяльності суб'єктів природних монополій необхідно розробити нову систему ринкових відносин, із врахуванням пріоритетів державного регулювання. Раціоналізація виробничої інфраструктури електроенергетичної галузі, формування інвестиційних програм, впровадження інноваційних проєктів, цінове і тарифне регулювання на вітчизняному ринку енергоресурсів якісні зміни у системі перехресного субсидування поступово створюватимуть сприятливі умови для залучення як вітчизняних, так і іноземних інвестицій. Розвиток діючого та впровадження перспективного конкурентного ринку передбачатиме поступове впровадження принципу лібералізації відносин між виробниками, постачальниками та споживачами. Участь держави у регулюванні та вдосконаленні нормативно-правової бази взаємовідносин в електроенергетиці має передувати запровадженню реформ та забезпечувати базові умови розроблення моделі ринку, його правил та аргументованого впровадження з метою нейтралізації негативних наслідків.

Висновки з проведеного дослідження. Перспективною реформування ринку електричної енергії України є повномасштабна лібералізація ринкових відносин та розбудова ефективного конкурентного середовища. Аналіз початкових етапів загальної тенденції лібералізації в електроенергетиці України вказує на необхідність прийняття низки додаткових заходів щодо вдосконалення державного регулювання електроенергетичного ринку. Подальші дослідження доцільно присвятити:

– питанням поділу видів діяльності в електроенергетичному секторі на природно-монополійні (передача й диспетчеризація електроенергії) та конкурентні (виробництво й збут електроенергії);
– дослідженню факторів, які вимагатимуть нових правил функціонування електричних мереж.

Головною передумовою ефективного функціонування ринку електроенергетики має стати його поділ на ринок електроенергії як продукту (товару) та забезпечення мережевих сервісів (передача та розподіл, забезпечення якості, координації балансування попиту та пропозиції, забезпечення стабільності енергосистеми). Такі зміни дають можливість впровадження конкурентоспроможних правил торгівлі електроенергією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лібералізація ринку електроенергії // Режим доступу: <http://onstan.com/ua/liberalizatsiya-rinku-elektroenergiji/> – Заголовок з екрана.
2. Нормативне забезпечення та перспективи розвитку оптового ринку електричної енергії України // Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/4612> – Заголовок з екрана.
3. Ажнакін С.Г. Шляхи модернізації оптового ринку електроенергетики України / С.Г. Ажнакін // Економічні інновації. – 2012. – № 47. – С. 15–22.
4. Казанський С.В. Реформування ринку електричної енергії України та стимулююче регулювання діяльності енергопостачальних компаній [Електронний ресурс] / С. В. Казанський, Б.М. Сердюк, О.О. Боркунова // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2013. – № 2 – С. 91–96. – Режим доступу: – file:///C:/Users/User/Downloads/eete_2013_2_15.pdf – Заголовок з екрана.
5. Мехович С.А. Ризики неплатежів на оптовому ринку електричної енергії України [Електронний ресурс] / С.А. Мехович, А.С. Колесніченко // ЕНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ • ЕНЕРГЕТИКА • ЕНЕРГОАУДИТ. – 2012. – № 09(103). – С. 41–47. – Режим доступу: https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/eee/2012/9/18165.pdf – Заголовок з екрана.
6. Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України / КМУ. – 2002. – Заголовок з екрана.
7. Про основні показники роботи паливно-енергетичного комплексу за січень-грудень 2016 року <http://kompek.rada.gov.ua/fsview/73072.html> – Заголовок з екрана.
8. Підсумки-2016: ПЕК перенаправляє потоки // Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1426416-pidsumki-2016-pek-perenapravlyae-potoki> – Заголовок з екрана.